

**ԳՅՈՒԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԱՐԿԵՐԻ ՏՈԿՈՍԱԴՐՈՒՅՔԻ ՍՈՒԲՍԻԴԱՎՈՐՄԱՆ
ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՍԿՋԲՈՒՆՔՆԵՐԸ**

Հայաստանի Հանրապետության ագրոպարենային համակարգն ավանդաբար եղել է երկրի տնտեսության առաջատար ոլորտներից մեկը: Վերջին տարիներին ոլորտում իրականացվող տնտեսական վերափոխումների արդյունավետության բարձրացման, շուկայական տնտեսության իրավահարաբերությունների արմատավորման, տնտեսավարողների համար բարենպաստ տնտեսական միջավայրի ձևավորման, միջպետական փոխշահավետ համագործակցության ընդլայնման, ինչպես նաև ներպետական քաղաքական վիճակի կայունության շնորհիվ անհրաժեշտ նախադրյալներ են ստեղծվել ագրարային հատվածի կայուն զարգացման համար: Ագրոպարենային համակարգի համալիր զարգացումը մեծապես պայմանավորված է նրա առանցքային ճյուղի՝ գյուղատնտեսության համաչափ զարգացմամբ, հաշվի առնելով տնտեսության այդ հատվածում բնական (հողային, ջրային), աշխատանքային, արտադրական, նյութատեխնիկական ռեսուրսների առկա ներուժը և այն փաստը, որ ինչպես ներկայումս, այնպես էլ տեսանելի հեռանկարում գյուղական համայնքների բնակչության գերակշռող մասի կենսամակարդակի բարձրացումը խթանելու են գյուղատնտեսական արտադրությունից, գյուղատնտեսությունում վարձու աշխատանքից և սննդի վերամշակող արդյունաբերությունում զբաղվածության արդյունքում ստացված եկամուտները: Երկրի տնտեսական զարգացման տեսանկյունից առանձնահատուկ կարևորվում է գյուղական համայնքներում մրցակցային ներուժ ունեցող այլ ճյուղերի (մասնավորապես հանքահումքային արդյունաբերության, էներգետիկայի, զբոսաշրջության) զարգացումը:

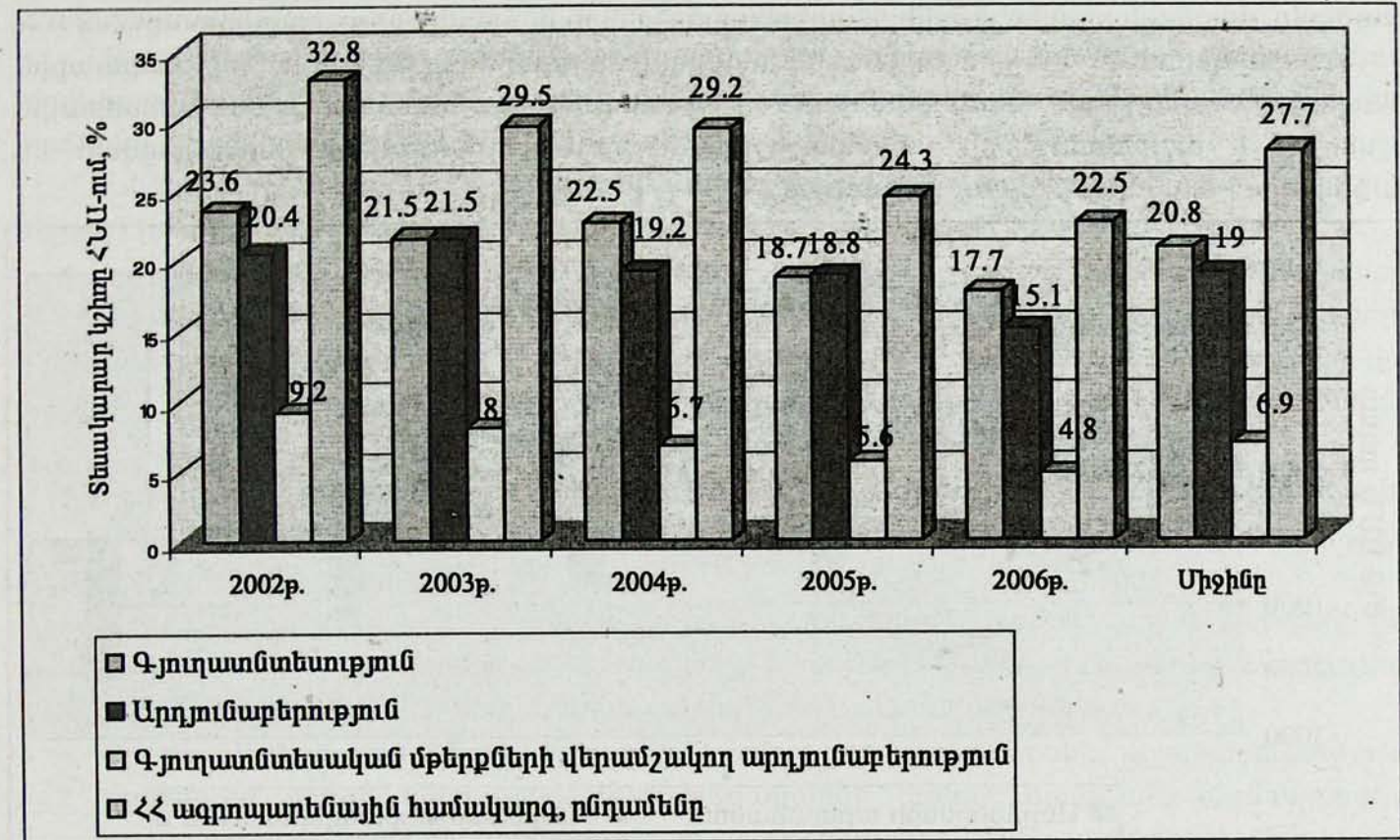
Այսուհանդերձ, ագրոպարենային համակարգի հետագա զարգացումը խոչընդոտվում է մի շարք գործոններով, որոնցից կարելի է առանձնացնել գյուղատնտեսության վարման բարձր ռիսկայնությունը, գյուղացիական տնտեսությունների փոքր չափերը և հողաբաժինների մասնատվածությունը, հարաբերական սակավահողությունը և սակավաջրությունը, խոշոր ապրանքային տնտեսությունների ցածր տեսակարար կշիռը, արտադրական և շուկայական (ֆինանսական) ենթակառուցվածքների դեռևս թերզարգացածությունը: Ագրոպարենային համակարգի առջև ծառացած խնդիրների լուծման առավել արդյունավետ միջոցը՝ տնտեսավարողների վարկավորման մատչելիության բարձրացումն է: Վերջինս հնարավորություն կընձեռի բարձրացնել ոլորտի մրցունակությունը, նպաստել գյուղական համայնքների ամրապնդմանը, հատկապես սահմանամերձ, լեռնային, բարձրլեռնային գոտում և բարելավել գյուղական բնակչության կենսապայմաններն ու կյանքի որակը:

Ներկայումս առևտրային բանկերի կողմից տրամադրվող վարկերի բարձր տոկոսադրույքների պատճառով, դրանք գրեթե անմատչելի են բազմաթիվ տնտեսավարողների համար, ուստի այդ բնագավառում նույնպես անհրաժեշտություն է առաջանում իրականացնելու պետական հովանավորչական քաղաքականություն, ինչը կնպաստի տեղական արտադրության գյուղատնտեսական մթերքի և դրանց վերամշակումից ստացվող սննդամթերքի մրցակցության բարձրացմանը: Նշված քաղաքականությունը բխում է նաև գյուղատնտեսության ոլորտում

հարկային արտոնությունների համակարգից՝ սուբսիդավորման համակարգի աստիճանական անցման անհրաժեշտությունից:

Հանրապետության գյուղատնտեսության ոլորտը կարևորագույն տեղ ունի երկրի տնտեսության կառուցվածքում: Վերջին 5 տարիների միջին տվյալներով երկրի համախառն ներքին արդյունքում (ՀՆԱ) ագրոպարենային համակարգի տեսակարար կշիռը միջին հաշվով կազմել է 27.7 տոկոս, որից գյուղատնտեսության մասնաբաժինը՝ 20.8 տոկոս: Ագրոպարենային համակարգի տեսակարար կշիռը, ըստ ճյուղերի, գրաֆիկական պատկերմամբ տրվում է 1-ին գծապատկերում:

Ակնհայտ է, որ երկրի ՀՆԱ-ի կառուցվածքում ագրոպարենային համակարգի առանցքային ճյուղերի՝ գյուղատնտեսության և գյուղատնտեսական մթերքների վերամշակող արդյունաբերության մասնաբաժինը վերջին տարիներին ունեցել է նվազման միտում, ինչը պայմանավորված է տնտեսության մյուս ոլորտների, մասնավորապես շինարարության, առևտրի և ծառայությունների, արդյունաբերության առաջանցիկ աճով, սակայն բացարձակ մեծություններով ինչպես գյուղատնտեսության, այնպես էլ գյուղատնտեսական մթերքների վերամշակող արդյունաբերության ծավալները տարեցտարի ունեցել են աճի կայուն միտում, և բերված տվյալները վկայում են երկրի ընդհանուր տնտեսության մեջ ագրոպարենային ոլորտի տեղի ու դերի կարևորության մասին:

Գծապատկեր 1. Հայաստանի Հանրապետության ագրոպարենային համակարգի ճյուղերի տեսակարար կշիռը երկրի ՀՆԱ-ում¹:

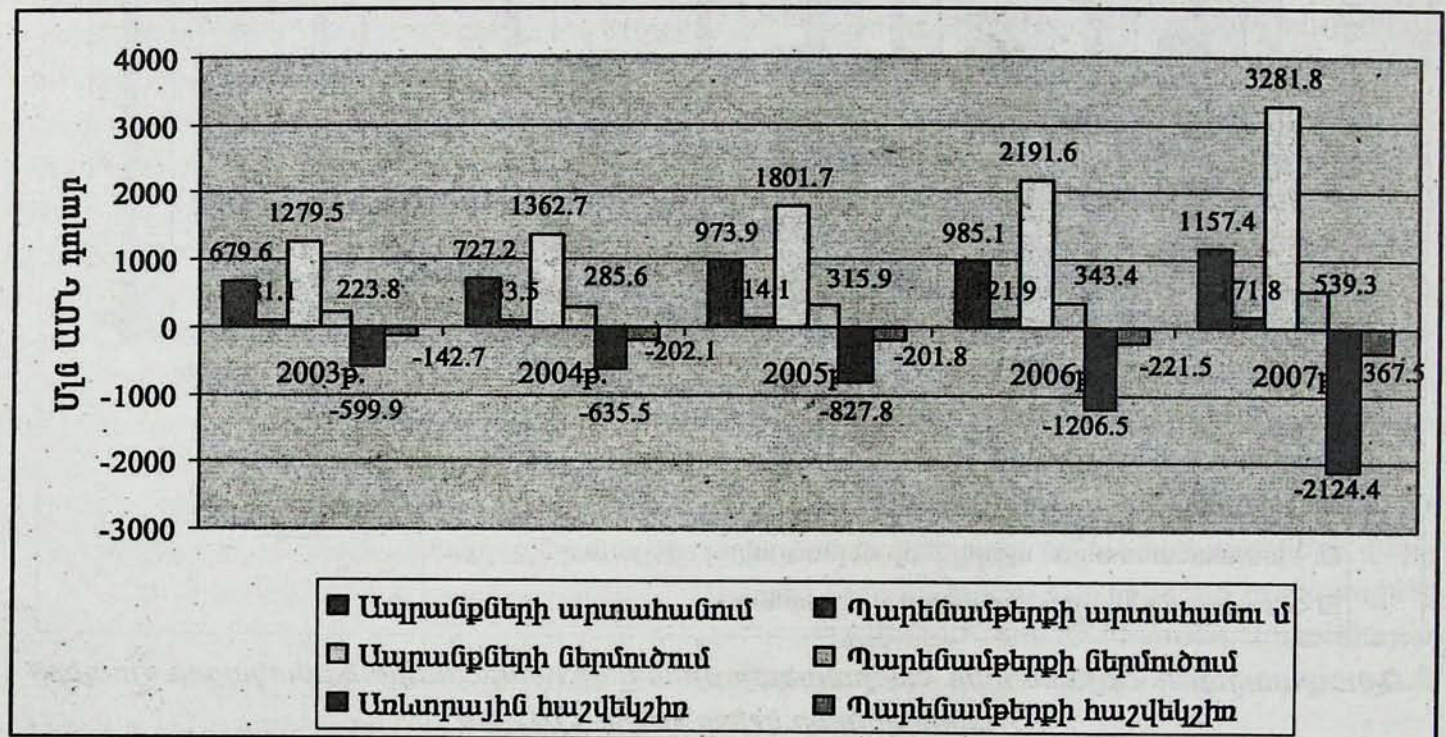
Նշվածը վկայում է, որ գյուղատնտեսական արտադրության հետագա զարգացումը պայմանավորում է մակրոտնտեսական իրավիճակի բարելավումը և աղքատության հաղթահարման հիմնական ուղիներից մեկն է:

¹ Հիմք են ընդունվել ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության տվյալները:

Գյուղական բնակավայրերում բնակչության եկամուտների կառուցվածքում գերակշռող մաս են կազմում գյուղատնտեսական մթերքների իրացումից և վարձու աշխատանքից ստացվող եկամուտները: 2004-2006 թվականների տվյալներով տնտեսության մեկ շնչի հաշվով գյուղատնտեսական մթերքի իրացումից և վարձու աշխատանքից ստացվող եկամուտների բաժինը միջին հաշվով կազմել է 60.3 %¹: Հանրապետության ագրոպարենային համակարգը բացառիկ կարևոր դեր ունի նաև երկրի բնակչության պարենային ապահովության բնագավառում: Հանրապետության ազգային պարենային հաշվեկշռի տվյալների հիման վրա կատարված հաշվարկները վկայում են, որ կարևորագույն պարենամթերքի տեղական արտադրության հաշվին ապահովվածության (ինքնաբավության) մակարդակի փոփոխությունը նույնպես ունեցել է դրական միտում, այսպես՝ 2003, 2004, 2005 թվականներին ինքնաբավության մակարդակը, հաշվարկված էներգետիկ արժեքով, համապատասխանաբար կազմել է՝ 47.1, 49.0 և 51.3 տոկոս²: 2006 թվականին՝ բուսաբուծության ճյուղի համար անբարենպաստ պայմանների պատճառով, հատկապես հացահատիկի ցածր բերքի, ինքնաբավության մակարդակը կազմել է 46.8 տոկոս, սակայն 2007 թվականի արտադրության ծավալների աճի հաշվին այդ ցուցանիշը բարձր է 2006 թվականի ցուցանիշից:

Այնուամենայնիվ կարևորագույն պարենամթերքի ինքնաբավության վերը նշված մակարդակը դեռևս բավարար չէ երկրի պարենային անկախության ապահովման տեսանկյունից, որին մեծապես կնպաստի ագրոպարենային ոլորտի վարկավորման բարենպաստ պայմանների ստեղծումը, մասնավորապես վարկերի տոկոսադրույքների մասնակի սուբսիդավորումը:

Հանրապետության ագրոպարենային համակարգը զգալի դեր ունի նաև երկրի արտաքին առևտրաշրջանառության կառուցվածքում: Հայաստանի Հանրապետության առևտրային հաշվեկշռի և պարենամթերքի առևտրաշրջանառության ցուցանիշները ներկայացված են գրաֆիկական պատկերմամբ (գծապատկեր 2):

Գծապատկեր 2. Հայաստանի Հանրապետության առևտրային հաշվեկշռի և պարենամթերքի առևտրաշրջանառության փոփոխությունը 2003-2007թթ.³:

¹ Պարենային ապահովություն և աղքատություն: Վիճակագրական տեղեկագիր, ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայություն, 2007թ., էջ 73-77:

² Հաշվարկվել է՝ հիմք ունենալով ՀՀ ազգային պարենային հաշվեկշռի 2004-2006թթ. տվյալները:

³ ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության տվյալներով:

Գծապատկերից երևում է, որ վերջին 5 տարիների ընթացքում պարենամթերքի արտահանումն աճել է 2.1 անգամ, իսկ ներմուծումը՝ 2.4 անգամ, որը բացասական միտում է: Ագրոպարենային ոլորտի զարգացման արդի փուլում ներմուծվում են մի շարք պարենային ապրանքներ, որոնց պահանջարկը նախկինում բավարարվում էր տեղական արտադրության հաշվին և, մյուս կողմից, կրճատվել են մի շարք գյուղմթերքի թարմ և վերամշակված տեսքով արտահանման ծավալները: Ստեղծված վիճակի բարելավումը պահանջում է ագրոպարենային համակարգի տարրեր ճյուղերի նկատմամբ տարբերակված քաղաքականության կիրառում, որը հնարավոր է մասնավորապես վարկային տոկոսադրույքների սուբսիդավորման միջոցով՝ նկատի ունենալով առաջին հերթին փոքրածավալ արտադրություն ունեցող տնտեսավարողների աջակցությունը:

Ագրարային վերափոխումների արդյունքում հանրապետությունում ձևավորվել են բազմա-հազար գյուղացիական տնտեսություններ (2006 թվականի հունվարի 1-ի դրությամբ գործում էին մոտ 339.2 հազար գյուղացիական տնտեսություններ և առևտրային կազմակերպություններ): Տնտեսություններն ունեն փոքր չափեր, մեկ գյուղացիական տնտեսությանը և առևտրային կազմակերպությանը բաժին են ընկնում 1.43 հա գյուղատնտեսական հողատեսքեր, որից վարելահողեր՝ 1.11 հա¹:

Ներկայումս (2007 թ. տվյալներով) գյուղատնտեսական մշակաբույսերի ցանքատարածությունների կառուցվածքում գերակշռող տեղ ունեն հացահատիկը (58.0 %), այնուհետև՝ կերային մշակաբույսերը (20.8 %), կարտոֆիլը (10.4 %), բանջարեղենը (8.3 %)²:

Գյուղատնտեսության ճյուղային կառուցվածքը 2007 թվականի համար բնութագրվում է հետևյալ տվյալներով. բուսաբուծություն՝ 67.8 %, անասնապահություն՝ 32.2 %³, 1990 թվականի համապատասխանաբար՝ 49,4 և 50,6 %-ի դիմաց:

Ներկայումս երկրի գյուղատնտեսության զարգացումը խոչընդոտվում է մի շարք գործոններով, որոնցից առանձնապես են՝

- գյուղացիական տնտեսությունների փոքր չափերը և գյուղատնտեսության ոլորտում տնտեսավարման տարբեր ձևերի ձևավորման դանդաղ ընթացքը: Ներկայումս հանրապետությունում գյուղատնտեսությունը վարվում է 1.2 միլիոնից ավելի հողակտորների վրա, որը հնարավորություն չի ընձեռում իրականացնել արդյունավետ տնտեսավարում և ինտենսիվ տեխնոլոգիաների կիրառում,
- գյուղատնտեսական հողատեսքերի, մասնավորապես վարելահողերի շուրջ 30 տոկոսի ոչ նպատակային օգտագործումը, գյուղատնտեսական մշակաբույսերի կառուցվածքի բարելավման անհրաժեշտությունը,
- գյուղատնտեսության ճյուղում զբաղվածության համեմատաբար բարձր մակարդակի (տնտեսության մեջ զբաղվածների 45.8 տոկոսը) հետ մեկտեղ գյուղատնտեսությունում աշխատուժի թերեւո՞ւմված և ցածր արդյունավետությամբ օգտագործումը,
- գյուղատնտեսության ինտենսիվացման դեռևս ցածր մակարդակի, սերմնաբուծության և տոհմային գործի կազմակերպման համակարգի անկատարության, արտադրության գործընթացում ագրոտեխնիկական ու անասնապահական կանոնների խախտման հետևանքով գյուղատնտեսական մշակաբույսերի բերքատվության և կենդանիների մթերատվության ցածր մակարդակը,

¹ Գյուղացիական տնտեսությունների, առևտրային կազմակերպությունների քանակի և դրանց պատկանող գյուղատնտեսական հողատեսքերի մասին, 2006թ. հունվարի 1-ի դրությամբ: ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայություն, Երևան 2006թ., էջ 3:

² 2007թ. բերքի տակ կատարված ցանքատարածությունների համատարած հաշվառման հանրագումարները: ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայություն, Երևան 2007թ.:

³ ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2007թ. հունվար-դեկտեմբերին: ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայություն, 2008թ., էջ 22:

- ագրոպարենային համակարգում տնտեսվարողների վարկավորման պահանջարկի բավարարման գործում առկա դժվարությունները, մասնավորապես գյուղացիները յուրաքանչյուր տարի շրջանառու միջոցների խիստ կարիք են զգում, իսկ գործող բանկային համակարգի կողմից վարկավորման պայմանները՝ գրավի առարկայի շրջանակներ, վարկավորման ժամկետ, տոկոսադրույք և այլն, դժվարամատչելի են գյուղացիական տնտեսությունների հիմնական մասի համար,
- գյուղատնտեսության տեխնիկական ապահովման բնագավառում առկա լուրջ խոչընդոտները: Ներկայումս գյուղատնտեսական տեխնիկայի և սարքավորումների ավելի քան 95 տոկոսի շահագործման ժամկետը լրացել է, որի պատճառով ցածր են սարքիմության մակարդակը և արտադրողականությունը, հետևաբար՝ բարձր են շահագործման ծախսերը և ծառայությունների սակագները,
- չնայած պետական աջակցությամբ կատարված զգալի աշխատանքներին (ռոռզման համակարգերի վերականգնման և զարգացման առկա բազմաթիվ հիմնախնդիրներ)՝ Հանրապետության 232.9 հազ. հա ռոռզելի հողատարածքներից փաստացի ռոռզվում է շուրջ 150 հազարը,
- 1990 թվականի համեմատությամբ կերային մշակաբույսերի ցանքատարածության շուրջ 4 անգամ կրճատումը, բնական կերահանդակների անբավարար օգտագործումը,
- անասնապահության ճյուղում անասնապահական առանձին մթերքների՝ կաթի և՝ ձվի արտադրության ծավալների ավելացման հետ մեկտեղ՝ տոհմային գործի կազմակերպման, անասնաբուժական համակարգի ամրապնդման և ոլորտի պետական աջակցության մեխանիզմների կատարելագործման մեջ առկա չլուծված խնդիրները,
- պարենամթերքի իրացման շուկայի ձևավորման դժվարությունները, որը մի կողմից պայմանավորված է տեղական շուկայում դեռևս ցածր վճարումակ գյուղատնտեսական մթերքի պահանջարկով, մյուս կողմից՝ գյուղատնտեսական մթերքներ գնող-իրացնող ենթակառուցվածքների բացակայությամբ, դրանց ձևավորման դանդաղ ընթացքով և արտահանման դժվարություններով,
- գյուղատնտեսական մթերքների վերամշակման բնագավառում առկա խնդիրները, մասնավորապես նոր տեխնոլոգիաների ներդրման, արտադրանքի մրցունակության բարձրացման, գյուղատնտեսական մթերքներ արտադրողների և վերամշակողների հետ պայմանագրային փոխշահավետ հարաբերությունների հաստատման և այլ բնագավառներում,
- գյուղատնտեսության արտադրական և սպասարկող ենթակառուցվածքների դեռևս ոչ լիարժեք գործունեությունը, գիտական նվաճումների և նոր տեխնոլոգիաների արտադրության մեջ չափազանց դանդաղ ներդրումը, այդ բնագավառում կիրառվող մեխանիզմների անկատարությունը,
- գյուղատնտեսության ոլորտում բնական աղետների հետևանքով կորուստների ապահովագրման բացակայությունը և բնական աղետների կանխարգելման կառույցների ձևավորման անկատարությունը: Այս ամենը բացասաբար է ազդում գյուղատնտեսության արդյունավետության և ճյուղի կառուցվածքի վրա:

Թվարկված խոչընդոտների հաղթահարումը, ինչպես նաև ագրոպարենային համակարգում ծառացած տարաբնույթ այլ խնդիրների լուծումը պահանջում է տնտեսավարողների գործունեության համար բարենպաստ պայմանների ստեղծում, որի կարևորագույն ուղղությունը վարկավորման ապահովումն է:

Գյուղացիական տնտեսությունների սուբսիդավորման արդյունավետ համակարգի ներդրումը ագրոպարենային համակարգի զարգացման կարևորագույն նախապայմաններից է:

Գյուղատնտեսական մթերք վերամշակող արդյունաբերությունը, որն առանձնանում է համեմատական առավելություններ և արտահանման ներուժ ունեցող բազմաթիվ արտադրա-

տեսակներով (պտուղաճարեղենի պահածոյացված արտադրանք, ոգելից և ոչ ոգելից խմիչքներ, մսամթերք, կաթնամթերք և այլն) նույնպես բնութագրվում է ներդրումների, այդ թվում՝ վարկային ռեսուրսների ներգրավման մեծ պահանջարկով, ինչը երկրի պարենային անվտանգության (անկախության) տեսանկյունից ունի ռազմավարական նշանակություն:

2006 թվականին բանկերի վարկային ներդրումները գյուղատնտեսության մեջ կազմել են ընդամենը 14.2 մլրդ դրամ կամ ընդհանուր վարկային ներդրումների 5.5 և գյուղատնտեսական ավելացված արժեքի 3 տոկոսը: Համեմատության համար նշենք, որ վարկավորման ծավալներն արդյունաբերության մեջ, նույն ժամանակահատվածում կազմել են 39.26 մլրդ դրամ կամ ընդհանուր վարկային ներդրումների 15.1 և ավելացված արժեքի 9.8 տոկոսը: Վարկավորման սուղ ծավալները, այլ գործոնների հետ մեկտեղ, պայմանավորված են գյուղատնտեսության ոլորտի բարձր ռիսկայնությամբ, հատկապես գյուղատնտեսության ապահովագրության համակարգի բացակայությամբ¹:

Գյուղատնտեսության ոլորտում ավելացված արժեքի աճն ընթացիկ գներով 2021 թվականին 2006 թվականի համեմատությամբ, ըստ ԱՀՌ-Ծ-2-ի կանխատեսումների, կազմելու է ընդամենը 73.1 %՝ հասնելով 1314.6 մլրդ դրամի (միջին տարեկան գնաճը հաշվարկվել է 3 %): Ընդ որում նշված կանխատեսումներով ոլորտի վարկավորումը 2010 թվականին կազմելու է 39.6, 2015թ.՝ 105.5 և 2021թ.՝ 236.6 մլրդ դրամ կամ գյուղատնտեսությունում ավելացված արժեքի նույն տարեթվերի համապատասխանաբար՝ 6.0, 11.0 և 18.0 տոկոսը²:

Տրամադրվող վարկերի մասնակի սուբսիդավորման արդյունքում հնարավորություն է ընձեռվելու բարձրացնել ոլորտում վարկունակ պահանջարկի մակարդակը, ինչը հանգեցնելու է համախառն արտադրանքի աճի ավելի բարձր տեմպերի: Ներկայումս տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքը միջինը կազմում է՝ շուրջ 15-17 %: Գյուղատնտեսությունում շահութաբերության դեռևս ցածր մակարդակի, գրավի բարձր լիկվիդայնության անհրաժեշտության, վարկային ռեսուրսների սղության և մյուս կողմից՝ վարկային շուկայում ձևավորված բարձր պահանջարկի հետևանքով վարկերի ձեռքբերումը բազմաթիվ գյուղացիական տնտեսությունների համար անմատչելի է: Ուստի վարկերի տոկոսադրույքի մասնակի (տարբերակված) սուբսիդավորումը տնտեսապես հիմնավորված է ու արդիական: Դա է վկայում նաև միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը հատկապես անցումային տնտեսության երկրներում: Ըստ գնահատման՝ մատչելի տոկոսադրույքներով (տարեկան 7-10 %-ի միջակայքում) կարճաժամկետ և միջնաժամկետ վարկերի ձեռքբերման պահանջարկը ներկայումս կազմում է մոտ 150 մլրդ դրամ, այդ թվում բուսաբուծությունում՝ 95.0 և անասնապահությունում՝ 55.0 մլրդ դրամ: Ոլորտում տնտեսական աճին զուգընթաց աճելու է նաև վարկավորման պահանջարկը՝ կազմելով տվյալ տարվա համախառն արտադրանքի մոտ 24 %-ը, այդ թվում բուսաբուծությունում՝ 21 %, անասնապահությունում՝ 27 %:

Տարեցտարի աճելու է նաև գյուղատնտեսական մթերք վերամշակող ընկերությունների պահանջարկը վարկային ներդրումների նկատմամբ: Միևնույն ժամանակ այդ գործընթացն ինչպես գյուղատնտեսության, այնպես էլ ագրովերամշակման բնագավառներում արդյունավետության բարձրացման ինտենսիվ և էքստենսիվ զարգացման շնորհիվ զուգորդվելու է տնտեսավարողների վարկունակության բարձրացմամբ:

Տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքների մասնակի սուբսիդավորումը Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեի միջոցների հաշվին, որպես պետական-մասնավոր հատվածների համագործակցության առավել արդյունավետ ձևերից մեկը, հնարավորություն է ընձեռում նաև դիվերսիֆիկացնել գյուղատնտեսության վարման առկա ռիսկերը 3 կողմերի՝

¹ Աղբատության հաղթահարման ռազմավարական ծրագրի վերանայված տարբերակի նախագիծ, Երևան, 2008թ., էջ 114-122:

² Նույն տեղում:

պետության, վարկավորող կազմակերպությունների և տնտեսավարողների միջև՝ միաժամանակ նպաստելով հանրապետությունում բանկային համակարգի ամրապնդմանը և տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքների աստիճանական նվազմանը, ինչը միանգամայն շահեկան է տնտեսության, այդ թվում՝ ագրոպարենային համակարգի համընդհանուր զարգացման տեսանկյունից:

Տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքների սուբսիդավորումը հիմնավորվում է նաև այն հանգամանքով, որ Հայաստանի՝ Առևտրի համաշխարհային կազմակերպության (ԱՀԿ) անդամակցելու շրջանակներում ստանձնած պարտավորություններով նախատեսվում են ներքին շուկայի մատչելիության ապահովման, համախառն ներքին աջակցության սահմանափակման, արտահանման լրավճարների բացառման, առևտրի տեխնիկական խոչընդոտների վերացման և մի շարք այլ դրույթներ, որոնք միջնաժամկետ և երկարաժամկետ հեռանկարում կարող են բացասաբար անդրադառնալ երկրի ագրոպարենային համակարգի մրցունակության վրա: Դրա մասին է վկայում նաև պարենամթերքի ներմուծման-արտահանման ներկայիս խիստ բացասական հաշվեկշիռը: Ուստի, հաշվի առնելով ագրոպարենային հատվածի հարաբերական խոցելիությունը, անհրաժեշտություն է առաջանում ընդլայնել ոլորտին ցուցաբերվող պետական աջակցությունը, մասնավորապես տրամադրվող վարկերի մասնակի սուբսիդավորման միջոցով:

Գյուղատնտեսությանը տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքի սուբսիդավորման գործընթացի կազմակերպման կարևոր նախադրյալներից է նշված բնագավառին առնչվող հայեցակարգի մշակումը, որի հիմնական նպատակը պետք է լինի (միջազգային փորձի համալիր ուսումնասիրության և տեղայնացման արդյունքում) կանխորոշել հանրապետության տնտեսության ագրարային հատվածում գործունեություն իրականացնող ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց տրամադրվող վարկերի մասնակի սուբսիդավորման սկզբունքները, ինչպես նաև հայեցակարգային մոտեցումները, պայմանները, ձևերը և մեխանիզմները, որոնց կիրառումն առավել նպաստավոր է երկրի ագրոպարենային համակարգի կայուն առաջընթացն ապահովելու համար: Նշված նպատակի ենթանպատակներն են՝

- վարկավորման մատչելիության բարձրացման միջոցով նպաստել գյուղատնտեսությունում ապրանքային տնտեսությունների ձևավորմանը, գյուղական բնակչության կենսամակարդակի բարելավմանը,
- տրամադրվող վարկերի մասնակի սուբսիդավորման արդյունքում բարձրացնել ագրոպարենային համակարգի մրցունակության մակարդակը, նպաստել միջոցող ֆինանսական կազմակերպությունների կողմից գյուղատնտեսության վարկավորման ռիսկայնության դիվերսիֆիկացմանը, վարկերի վերադարձելիության մակարդակի բարձրացմանը:

Կարևոր է առանձնացնել տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքների մասնակի սուբսիդավորման հիմնական սկզբունքները, որոնք, ըստ կատարված ուսումնասիրությունների, հետևյալն են՝

- ագրոպարենային համակարգի ներդրույթին կառուցվածքի բարելավումը, համեմատական առավելություններ ունեցող ենթադյուղերի նախընտրելի մասնագիտացման խորացումը,
- պետական-մասնավոր հատվածների համագործակցության ընդլայնումը, վարկավորման մատչելիության բարձրացման միջոցով տնտեսությունների խոշորացման, կոոպերացման, մրցունակության բարձրացման գործընթացների խթանումը,
- սահմանամերձ, լեռնային, բարձրլեռնային և գյուղատնտեսության վարման այլ անբարենպաստ տարածքների համաչափ զարգացումը,
- բնատնտեսական ներուժի արդյունավետ (հավասարակշռված) օգտագործումը, արտադրական ուժերի ապակենտրոնացումը և ռացիոնալ տեղաբաշխումը,
- սուբսիդավորման գործընթացի վերահսկելիությունը, թափանցիկությունը, տեղեկատվության հասանելիության ապահովումը և հաշվետու լինելը,

- տրամադրվող վարկերի սուբսիդավորման գործընթացում իրավահավասարության, իրավական պաշտպանվածության և սոցիալական արդարության ապահովումը,
- տրամադրվող պետական միջոցների տնտեսական հիմնավորվածությունը, հասցեականությունը և արդյունավետությունը:

Ուսումնասիրությունները հնարավորություն են տվել բացահայտել տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքների սուբսիդավորման մոտեցումները և պայմանները:

Նախ, տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքների սուբսիդավորման մոտեցումները և պայմանները բխում են վերը հիշատակված հիմնական նպատակից, ենթանպատակներից ու սկզբունքներից: Ուստի գյուղատնտեսական արտադրության սուբսիդավորման համակարգի գործունեությունը նպատակաուղղվելու է տարածքային զարգացման տարբերությունները մեղմելուն և տնտեսավարման պայմանների համահավասարեցմանը, գյուղատնտեսության ոլորտի մրցունակության բարձրացմանը, էքստենսիվ և ինտենսիվ զարգացման առկա ներուժի արդյունավետ օգտագործմանը, ապրանքային տնտեսությունների ձևավորման խթանմանը:

ԱՀՈ-Ծ-2-ի նպատակային ցուցանիշներով իրականացվելիք ագրարային քաղաքականության արդյունքում խոշոր ապրանքային տնտեսությունների տեսակարար կշիռը գյուղատնտեսության ավելացված արժեքում 2021 թվականին կկազմի 13.4 % 2006 թվականի 2.4 %-ի փախարեն¹: Այդ իսկ պատճառով վարկերի տոկոսադրույքների մասնակի սուբսիդավորման հիմնական մոտեցումը փոքր և միջին ծավալով արտադրություն ունեցող տնտեսություններին տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքների առաջնահերթ սուբսիդավորումն է: Ընդ որում սուբսիդավորումը կիրականացվի, ելնելով տրվող վարկերի չափից, ժամկետից, տոկոսադրույքից, գործարար ծրագրերի ուղղվածությունից (վարկավորման նպատակայնությունից) և այլ նախապայմաններից, որոնք կապահովեն հատկացվող պետական միջոցների արդյունավետ ուղղորդումը՝ հիմնվելով իրավահավասարության սկզբունքի վրա:

Միջազգային առաջավոր փորձի ուսումնասիրության, երկրի տնտեսությունում, այդ թվում՝ ագրարային հատվածում ստեղծված և կանխատեսվող իրավիճակի վերլուծության արդյունքում գյուղատնտեսական մթերք արտադրողներին (վերամշակողներին) տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքների մասնակի սուբսիդավորումը կիրականացվի հետևյալ պայմաններով.

- սուբսիդավորման ենթակա վարկի տոկոսադրույքի չափը չպետք է գերազանցի 8 տոկոսային կետը (հաշվարկվում է վարկի մնացորդի նկատմամբ), և սուբսիդավորվող գումարը տարեկան չպետք է գերազանցի 500 հազ. դրամը,
- սուբսիդավորվող վարկի առավելագույն տևողությունը չպետք է գերազանցի բուսաբուծությունում՝ 5 տարի, անասնապահությունում՝ 7 տարի ժամկետը,
- տոկոսադրույքի սուբսիդավորման հաշվարկում չպետք է ներառվեն տուգանքները,
- սուբսիդավորվող վարկի առավելագույն տոկոսադրույքը չպետք է էականորեն գերազանցի դրա ստացման պահին վարկային շուկայում ձևավորված միջին տոկոսադրույքի չափը,
- վարկառուին տրվում է միաժամանակյա միայն մեկ սուբսիդավորվող վարկ,
- սուբսիդավորվող վարկի արժույթը Հայաստանի Հանրապետության դրամն է,
- վարկառուի կողմից վարկը ոչ նպատակային օգտագործելու դեպքում վարկի սուբսիդավորումը դադարեցվում է,
- վարկերի սուբսիդավորումն իրականացվում է նպատակային (շահառու) համայնքներում, որոնց ցանկը հաստատում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը,
- սուբսիդավորվող տոկոսային կետերի չափը, որպես կանոն, պետք է պայմանավորվի համայնքի տեղադիրքով՝ նախապատվությունը տալով սահմանամերձ, լեռնային, բարձրլեռնային տարածքների համայնքներին:

¹ Աղբյուրության հաղթահարման ռազմավարական ծրագրի վերանայված տարբերակի նախագիծ, Երևան, 2008թ., էջ 114-122:

Կատարված ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ ՀՀ պետական բյուջեից պետք է մասնակի սուբսիդավորվեն այն վարկերի տոկոսադրույքները, որոնք վարկառուները նպատակային օգտագործելու են ագրարային հատվածի և գյուղի զարգացման հետևյալ նախընտրելի ուղղություններով՝

- գյուղատնտեսական արտադրությունում նոր տեխնոլոգիաների ներդրում,
- գոտիական նախընտրելի մասնագիտացում, սեփական արտադրության գյուղմթերքի մշակման (վերամշակման) արտադրամասերի ստեղծում,
- բարձր հավելյալ արժեք ունեցող գյուղմթերքի արտադրության կազմակերպում, հետքերքահավաքային տեխնոլոգիաների զարգացում (տեսակավորում, փաթեթավորում, տարավորում, սառնարանային և պահեստային տնտեսության արդիականացում),
- հողային, ջրային, էներգետիկ և այլ ռեսուրսների օգտագործման արդյունավետության բարձրացում, գյուղատնտեսական հողատեսքերի մեխորատիվ վիճակի բարելավում,
- արտահանման ներուժ ունեցող արտադրության ընդլայնում, օրգանական գյուղատնտեսության խթանում,
- ջերմոցային պայմաններում (փակ զրունտում) բանջարեղենի տեսականու արտադրության կազմակերպում,
- ընտրասերման և առաջնային սերմնաբուծության զարգացում, բազմամյա տնկարկների հիմնում, այգեգործության աշխարհագրության ընդլայնում,
- անտառային ռեսուրսների (պտղահատապտուղներ, դեղաբույսեր, սնկատեսակներ և այլն) մթերում և վերամշակում, ինչպես նաև անտառշինական աշխատանքների իրականացում,
- տոհմային անասնաբուծության կազմակերպում և զարգացում, անասնաբուծական կանխարգելիչ միջոցառումների իրականացում,
- մեղվաբուծության, լճակային ձկնաբուծության, ոչ ավանդական թռչնաբուծության զարգացում,
- գյուղատնտեսությունում արտադրատեխնիկական սպասարկումների և մատակարարումների գործընթացների բարելավում,
- ժողովրդական արհեստների, տնայնագործության, ագրոտուրիզմի և գյուղատնտեսական արտադրության մեջ այլընտրանքային զբաղվածության խթանում,
- երիտասարդների կամ կանանց կողմից ղեկավարվող տնտեսություններին աջակցություն,
- դաշտային կերարտադրության բարելավում, գյուղատնտեսական տարբեր կենդանիների և հասակային խմբերի համար լիարժեք համակցված կերերի արտադրություն,
- սպառողների առողջության համար սննդամթերքի անվտանգության ապահովում:

Վերը թվարկած ուղղությունները բխում են հանրապետության ագրարային հատվածում առաջընթացի ապահովմանն առնչվող Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարության, Հայաստանի Հանրապետության կառավարության՝ 2008-2012 թվականների գործունեության ծրագրի, ԱՀՌԾ-2-ի Հայաստանի Հանրապետության գյուղատնտեսության կայուն զարգացման ռազմավարության և այլ ուղենիշային ծրագրերի (ռազմավարությունների) դրույթներից:

Կատարված ուսումնասիրությունները հնարավորություն են տվել կանխորոշել գյուղատնտեսությունում վարկերի տոկոսադրույքների սուբսիդավորման մեխանիզմները և ակնկալվող արդյունքները:

- Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեից ագրարային ոլորտում տնտեսավարող ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքների մասնակի (մինչև 8 տոկոսային կետ) սուբսիդավորման գործընթացն արդյունավետ իրականացնելու նպատակով կիրառվող մեխանիզմներից են.

- գյուղատնտեսության ոլորտի պետական կարգավորումն իրականացնող լիազոր մարմնի կողմից սուբսիդավորման ընթացակարգը, պայմանները, ձևերը հաստատող կարգի մշակումը և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից սահմանված կարգով ընդունումը,
- միջնաժամկետ ծախսերի ծրագրում (Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեում) վարկերի տոկոսադրույքների մասնակի սուբսիդավորման ներառումը,
- սուբսիդավորումն իրականացնող (կազմակերպող) կառույցի և վարկատու կազմակերպությունների ընտրությունը, ըստ սույն հայեցակարգով սահմանված չափանիշների,
- տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքի սուբսիդավորման արդյունավետության գնահատման ու մոնիտորինգի համակարգի ներդրումը,
- սուբսիդավորման վերաբերյալ բնակչության իրազեկումը, հասարակության մասնակցային գործընթացի ապահովումը, գործունեության վերահսկելիությունը և թափանցիկությունը,
- վարկերի տոկոսադրույքների մասնակի սուբսիդավորման իրավապայմանագրային կարգավորումը:

• Գյուղատնտեսության ոլորտին տրամադրվող վարկերի մասնակի սուբսիդավորումից ակնկալվում են հետևյալ հիմնական արդյունքները.

- ոլորտի արդյունավետության բարձրացում, միջին և խոշոր ապրանքային տնտեսությունների տեսակարար կշռի աճ,
- երկրի պարենային անվտանգության մակարդակի բարձրացում, գյուղական աղքատության կրճատում,
- գյուղատնտեսական արտադրանքի ծավալների հավելաճի, արտադրության դիվերսիֆիկացման, մասնագիտացման, ներուղորտային կառուցվածքի բարելավման շնորհիվ ներքին և արտաքին շուկաներում ճյուղի մրցունակության բարձրացում,
- տնտեսությունների խոշորացման, փոխառու միջոցների համալրման մատչելիության արդյունքում՝ բնակչության կենսամակարդակի բարձրացում,
- բնական (հողային, ջրային), աշխատանքային, նյութատեխնիկական ռեսուրսների օգտագործման արդյունավետության բարձրացում,
- սննդի վերամշակող արդյունաբերության հումքային բազայի կայունացում, սննդամթերքի անվտանգության, առևտրային հաշվեկշռի բարելավման համար անհրաժեշտ նախադրյալների ստեղծում: